

**WYCHOWANIE JAKO
“DIALOG I SPOTKANIE”
W MYŚLI PEDAGOGICZNEJ
JANUSZA TARNOWSKIEGO**

STUDIUM HERMENEUTYCZNO-KRYTYCZNE

*Antoninie
Tymoteuszowi
Aleksandrowi
Jakubowi
i Kamilowi*

Kamilla Frejusz

WYCHOWANIE JAKO “DIALOG I SPOTKANIE”

W MYŚLI PEDAGOGICZNEJ
JANUSZA TARNOWSKIEGO

STUDIUM HERMENEUTYCZNO-KRYTYCZNE

© Wydawnictwo Naukowe Collegium Bobolanum, Warszawa 2020
© Kamilla Frejusz

Kamilla Frejusz ORCID 0000-0001-7620-6599

Książka jest monografią podoktorską na podstawie poszerzonej, uzupełnionej dysertacji o tym samym tytule, która została napisana pod kierunkiem ks. dr. hab. Stanisława Chrobaka, prof. UKSW na Wydziale Nauk Pedagogicznych UKSW w Warszawie w 2019 r.

Recenzenci

Prof. dr hab. Bogusław Śliwerski
Dr hab. Jarosław Horowski, prof. UMK

Redakcja i korekta

Hanna Stompor

Projekt graficzny i skład

Marek Kruszyński SJ

Zdjęcie na okładce pochodzi ze zbiorów
Fundacji „S.A.D.” – Szacunek Autentyczność Dialog Huberta Boczara.

ISBN 978-83-952410-9-3

Wydawnictwo Naukowe Collegium Bobolanum
02-532 Warszawa, ul. Rakowiecka 61
tel. +48 783 526 956
wydawnictwo@bobolanum.pl
wydawnictwo.bobolanum.pl

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	8
WSTĘP	9
1. O pedagogice Janusza Tarnowskiego	9
2. Życiorys Janusza Tarnowskiego	11
3. Przedmiot, cel i metodologiczne aspekty badań	16
4. Struktura pracy	22

CZĘŚĆ I

KONTEKSTY I ŹRÓDŁA MYŚLI PEDAGOGICZNEJ JANUSZA TARNOWSKIEGO

29

Rozdział I

ŹRÓDŁA I INSPIRACJE TEOLOGICZNE

31

1. Biblijne źródła wychowania chrześcijańskiego
 2. Wychowanie chrześcijańskie w dokumentach Kościoła
- 32
43

Rozdział II

FILOZOFICZNE PODSTAWY PEDAGOGIKI JANUSZA TARNOWSKIEGO

75

1. Filozofia personalizmu
 2. Filozofia egzystencjalna
- 76
90
- Nurt agnostyczno-ateistyczny
- Nurt teistyczny
- 92
101

Rozdział III

ŹRÓDŁA: IDEE I OSOBY 121

1. Pedagogiczne *credo* Janusza Korczaka..... 121
2. Jan Bosko i system prewencyjny 145
3. *Pedagogicum* Bernarda Kryszkiewicza..... 156

CZĘŚĆ II

**GŁÓWNE IDEE PEDAGOGIKI JANUSZA
TARNOWSKIEGO 169**

Rozdział IV

UNIWERSALIZM CHRZEŚCIJAŃSKIEJ PEDAGOGIKI
PERSONALNO-EGZYSTENCJALNEJ 172

1. Dialog i autentyczność jako relacja obejmująca całego człowieka... 173
2. Wydarzenie spotkania i zaangażowania 196
3. Wychowanie do „dialogu i spotkania” z Bogiem..... 216
 - Dialog i spotkanie z Bogiem w ujęciu teologicznym..... 218
 - Teologiczne argumenty na rzecz wychowania do spotkania z Bogiem..... 227
 - Dialog i spotkanie z Bogiem w uwarunkowaniu pedagogicznym..... 231
 - Wychowanie do autentycznego zaangażowania w spotkaniu z Bogiem..... 246
 - Wychowawcze drogi dialogu i spotkania z Bogiem..... 248

Rozdział V

DYSKURS Z WYBRANYMI NURTAMI
PEDAGOGICZNYMI 258

1. Pedagogika życia i pedagogika ideałów 260
2. Pedagogika socjalistyczna 266
3. Antypedagogika 273

CZĘŚĆ III
ZNACZENIE „DIALOGU I SPOTKANIA”
WE WSPÓŁCZESNYM PROCESIE WYCHOWANIA.
IMPULSY MYŚLI JANUSZA TARNOWSKIEGO 283

Rozdział VI

WYCHOWANIE JAKO „DIALOG I SPOTKANIE”
– PERSPEKTYWY WE WSPÓŁCZESNYM
WYCHOWANIU 284

1. Działania wychowawcze „wśród przemian” urzeczywistnianiem
 człowieczeństwa 284
2. Pedagogika zaradzająca „kłopotom w rodzinie” 297
3. Zadania szkoły i etos nauczyciela-wychowawcy 310

Rozdział VII

WYCHOWANIE JAKO „DIALOG I SPOTKANIE”
– WYZWANIA W WYCHOWANIU RELIGIJNYM 328

1. Mistyka dnia codziennego 329
 2. Od pedagogii obecności do prekatechezy 340
 3. Katecheta na „rozstajach” 359
- ZAKOŃCZENIE 379
- BIBLIOGRAFIA 387
- Literatura źródłowa 387
- Monografie 387
- Artykuły 389
- Literatura pomocnicza 396

WSTĘP

„D i a ł o g uwarunkowany autentycznością (...) prowadzi do s p o t k a n i a z Bogiem i ludźmi (...), czego wynikiem jest zaangażowanie”.

Janusz Tarnowski

1. O PEDAGOGICE JANUSZA TARNOWSKIEGO

Janusz Tarnowski jest jednym z najwybitniejszych polskich pedagogów XX w. reprezentujących nurt pedagogiki chrześcijańskiej. Stworzona przez niego pedagogika określana jest jako chrześcijańska pedagogika egzystencjalna lub pedagogika personalno-egzystencjalna. Stojąc na gruncie personalizmu chrześcijańskiego i będąc przekonanym o potrzebie uznania w wychowanku godności osoby ludzkiej, a także prawa do jej rozwoju, któremu ma służyć wychowanie, uważał za „konieczne – w myśl stanowiska Emmanuela Mouniera – by «kwas egzystencjalny» przeniknął właściwie na ogół personalizmowi zbyt «esencjalne» ujęcie człowieka jako osoby. Wtedy bowiem staje się istota ludzka bardziej konkretna, uwarunkowana sytuacyjnie, jakby «wielowymiarowa». Do tego właśnie celu pomocne są treści zawarte w egzystencjalizmie: oparcie się na «rdzeniu» istoty ludzkiej, czyli na jej najgłębszym «ja», oraz na zastosowaniu dla celów pedagogicznych kategorii typu egzystencjalnego: autentyczności, dialogu, spotkania i zaangażowania”¹. Dlatego też, jak słusznie zauważa Bogusław Śliwerski, przygotowanie do wychowawczej

¹ Janusz TARNOWSKI, *Jak wychowywać?* (Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, 1993), 89-90.

roli – zarówno wychowanków, jak i wychowawców – upatrywał w odnalezieniu głęboko humanistycznej legitymizacji swojej oferty pedagogicznej właśnie w personalizmie egzystencjalnym².

W recenzji dorobku naukowego Janusza Tarnowskiego do uzyskania tytułu profesora zwyczajnego na Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie, Jan Charytański napisał m.in.: „Ks. Janusz Tarnowski inspirowany przez M. Bubera i J. Korczaka, konsekwentnie rozwijał swą teorię chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej. Dominujący staje się problem dialogu, zagadnienie stosunków interpersonalnych, interakcji w procesie wychowania. Zagadnienia powyższe nie posiadają w polskiej literaturze przedmiotu wyczerpujących opracowań. Jako pedagog religijny zmierza w swych wysiłkach, podejmowanych wspólnotowo, do odkrycia i kształtowania zasad i form współdojrzwania do dialogu z Bogiem (...). W realizowaniu swych planów jest niezwykle konsekwentny a zarazem podjętą problematyką wyróżnia się spośród pedagogów religijnych i katechetów”³. Ta konsekwencja, szczególnie widoczna jest w jego dorobku naukowym. Jest autorem ponad 300 publikacji naukowych, popularnonaukowych i publicystycznych⁴. To właśnie dzięki lekturze licznych publikacji Janusza Tarnowskiego, zdaniem Jerzego Damrosza, w pedagogice uznaje się dziś bezspornie, że dialog jest metodą wychowawczą, która leży u podstaw każdego konstruktywnego procesu wychowawczego⁵. Był on jednak nie tylko wybitnym specjalistą w zakresie pedagogiki, autorem znakomitych prac o pedagogice egzystencjalnej ale, jak wspomina Jerzy Bagrowicz, „zdecydowanie na pierwszym miejscu jawił (...) się zawsze, jako człowiek dialogu. Nie tylko dlatego, że o dialogu potrafił przystępnie pisać i mówić, ale przede wszystkim dlatego, że sam żył w nieustannym dialogu z Bogiem, ze sobą, innymi ludźmi, szczególnie młodymi, ale i w dialogu ze współczesnością”⁶.

² Por. Bogusław ŚLIWERSKI, *Współczesne teorie i nurty wychowania* (Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2015), 74.

³ „Nasi nauczyciele”, *Warszawskie Studia Teologiczne* XI (1998): 458.

⁴ Por. „Wołanie o mistrza. Z ks. Januszem Tarnowskim rozmawiają Elżbieta Osewska i Tomasz Ochowski”, w *Dzieci Soboru zadają pytania. Rozmowy o Soborze Watykańskim II*, red. Zbigniew NOSOWSKI (Warszawa: Biblioteka „Więzi”, 1996), 214.

⁵ Por. Jerzy DAMROSZ, „Metoda dialogu jako punkt wyjścia procesu wychowawczego”, w *Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu dla księdza Janusza Tarnowskiego* (Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, 2009), 78.

⁶ Jerzy BAGROWICZ, „Kapłan – pedagog i wychowawca – mistrz i nauczyciel”, w tamże, 32-33.

2. ŻYCIORYS JANUSZA TARNOWSKIEGO

Janusz Tarnowski urodził się w Warszawie 11 lipca 1919 r. Gdy miał dwa lata, zmarł jego ojciec, Tadeusz, a wychowaniem zajęła się matka, Stefania⁷. Już od wczesnego dzieciństwa widoczne są jego trzy pasje, które w pełni znalazły odzwierciedlenie w dorosłym życiu. Pierwszą pasją, którą wymienia w kontekście opisu i porównania swojego „trójkąta powołaniowego” z Januszem Korczakiem, jest pisarstwo. Sam Tarnowski wspomina o tym w następujących słowach: „Pierwszy (...) prawdziwy sukces literacki odniosłem w wieku 9 lat, gdy wziąłem udział w konkursie Polskiego Radia na opis przygotowań do Powszechnej Wystawy Krajowej, która odbyła się na terenie Poznania w 1929 r. (...) Nieco później wydrukowany został mój wiersz w czasopiśmie «Przyjaciel zwierząt», w którym opisałem cierpienia ptaka zamkniętego w ciasnej klatce. To był mój pierwszy utwór opublikowany w prawdziwej gazecie. Napisałem jeszcze kilka felietonów satyrycznych do naszej jednodniówki uczniowskiej «Coś» wydawanej w warszawskim Gimnazjum im. Stefana Batorego. (...) Podczas mego pobytu w seminarium duchownym, gdy srożył się terror okupacji, nie było możliwości publikacyjnych. Ale pasja pisarska nie wygasła. Została jedynie przytłumiona do czasu, aby wkrótce (...) «wżenić się» w pedagogikę”⁸.

Kolejna ważna, rodząca się w dzieciństwie, pasja w życiu Tarnowskiego to wychowanie. Jego ulubionym zajęciem była zabawa w szkołę, w trakcie której odgrywał rolę nauczyciela. Również podczas wakacji, które jako chłopiec spędzał na jednej z wsi podwarszawskich, w Woli Rafałowskiej w pobliżu Mrozów, kontynuował swoje fascynacje pracą wychowawczą, urządzając z okolicznymi dziećmi przedstawienia, loterie, których dochód przeznaczał m. in. na cele charytatywne⁹. W tym właśnie czasie, jako dorastający młody człowiek, usłyszał „Gadaninki radiowe Starego Doktora”. Zafascynowany nimi zrozumiał, że będąc człowiekiem dorosłym, można wejść w świat przeżyć i myśli dzieci, a także nawiązać z nimi przyjazny kontakt. To wtedy właśnie zrodziła

⁷ Por. „Nasi nauczyciele”, 430.

⁸ Janusz TARNOWSKI, *Janusz Korczak dzisiaj* (Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1990), 231-232.

⁹ Por. Janusz TARNOWSKI, *Jak wychowywać? W ogniu pytań* (Ząbki: Wydawnictwo Apostolicum, 2003), 18.

się myśl, by w przyszłości zostać nauczycielem i (ślądami Korczaka) poświęcić się pracy wychowawczej¹⁰. Gdy miał zaledwie 13 lat, został „tak urzeczony «gadaninkami» radiowymi Janusza Korczaka, że w czasach swojej duszpasterskiej służby i pracy naukowej stał się jednym z nielicznych prekursorów niepowtarzalnej recepcji i transmisji myśli tego wybitnego pedagoga nowego wychowania z okresu międzywojennego do współczesnej humanistyki i praktyki pedagogicznej”¹¹. Powstałe w późniejszych latach prace Tarnowskiego zawierają będą liczne interpretacje teorii i spostrzeżeń Starego Doktora. Sam Janusz Tarnowski będzie w środowisku naukowym i wśród swoich wychowanków nazywany Korczakiem w sutannie¹².

Jednak fascynacja Korczakiem nie przesłoniła powołania kapłańskiego, które, jak sam wspomina, „zaczęło się (...) zapowiadać jeszcze wcześniej niż pisarstwo i zamiłowanie pedagogiczne, bo – jeśli tak wolno rzec – już w czasach prehistorycznych. Nie sięgam bowiem pamięcią do przejawów zaobserwowanych przez otoczenie, wiem o nich jedynie z relacji mej mamy. Mianowicie jako dwu-trzyletni maluch, stojąc na kanapie, wygłaszałem podobno swoje pierwsze «kazania». Słuchacze niewiele byli w stanie zrozumieć, bo «kaznodzieja» nie opanował jeszcze w sposób należyty sztuki wymowy, ale podziwiali niezwykłą postawę szkraba, przewidując jego kapłańską przyszłość”¹³. Wieloletnia służba ministrancka wprowadzała go coraz bardziej w świat liturgii i sprawy związane z Kościołem. Rodzące się powołanie kapłańskie było też przyczyną zmiany Gimnazjum im. Stefana Batorego na Gimnazjum im. Stanisława Staszica w Warszawie, gdzie się mógł uczyć, potrzebnej w stanie duchownym, łaciny¹⁴.

Po ukończeniu Gimnazjum im. Stanisława Staszica w Warszawie i maturze, zdanej w 1937 r., Janusz Tarnowski wstąpił do miejscowego Metropolitalnego Seminarium Duchownego. Po ukończeniu go otrzymał 19 czerwca 1943 r. święcenia kapłańskie z rąk bp. Antoniego Szla-

¹⁰ Por. „Nasi nauczyciele”, 433.

¹¹ Bogusław ŚLIWERSKI, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, 71.

¹² Por. Edyta ŁYSZKOWSKA, „Twórczość i życie Janusza Tarnowskiego”, *Rocznik Andragogiczny* (2012): 389; zob. również wspomnienie Jadwigi BIŃCZYCKIEJ w *Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu dla księdza Janusza Tarnowskiego*, 46.

¹³ Janusz TARNOWSKI, *Janusz Korczak dzisiaj*, 233.

¹⁴ Por. „Nasi nauczyciele”, 430.

gowskiego. W czasie Powstania Warszawskiego był kapłanem¹⁵, za co otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi¹⁶. Jako wikariusz pełnił swoje obowiązki w Jazgarzewie (1943-1944), Jakubowie (1944), Bielawach (1944-1945), w parafii Zmartwychwstania Pańskiego w Warszawie (1945-1946) i św. Floriana w Warszawie (1946-1950). Następnie został mianowany prefektem szkół przy parafii Bożego Ciała na warszawskim Kamionku (1950-1958), a od 1958 r. kapłanem Kaplicy Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi w Warszawie, gdzie prowadził działalność pedagogiczną zarówno wśród dzieci, jak i młodzieży¹⁷. To właśnie tam spędził większą część swojego życia, co jedna z sióstr z okazji jubileuszu 90-lecia ks. Janusza wspomina w następujących słowach: „Pięćdziesiąt lat kapłaństwa na Żelaznej, 66 lat kapłaństwa i 90 lat życia, jasność umysłu, gorliwa posługa duszpasterska, twórcza praca”¹⁸. Bagrowicz z kolei miejsce to (zarówno mieszkanie jak i kaplicę) nazywa swoistymi „laboratoriami dialogu: w kościele-kaplicy Sióstr Rodziny Maryi, gdzie od ponad pół wieku kapłanuje oraz w jego domu, który stał się czymś więcej niż tylko mieszkaniem i pracownią profesora. W tych dwóch «laboratoriach» Jubilat nie tylko realizuje pedagogię Ewangelii, ale i uczy się: od Mistrza z Nazaretu pełnienia woli Ojca, miłości do człowieka, a od dzieci, młodzieży i dorosłych uczy się «czytać» życie”¹⁹.

W 1951 r. ks. Tarnowski uzyskał na Wydziale Filozoficzno-Społecznym Uniwersytetu Warszawskiego stopień magistra filozofii w zakresie pedagogiki, na podstawie pracy pisanej pod kierunkiem prof. Bogdana Suchodolskiego, zatytułowanej *Współpraca wychowawcy z samorządem w Domu Młodzieży*. Pięć lat później, na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, na podstawie pracy pisanej pod kierunkiem prof. Józefa Reutta i zatytułowanej *Ipsacja a spowiedź u młodzieży męskiej*, uzyskał stopień magistra filozofii w zakresie psychologii. W tym samym roku rozpoczął zajęcia dydaktyczne w Warszawskim Metropolitalnym Seminarium Duchownym, początkowo z katechetyki i psycho-

¹⁵ Por. „Miałem kontrakt z Panem Bogiem. Z ks. prof. Januszem Tarnowskim, kapłanem Powstania Warszawskiego rozmawia Katarzyna Litwinczuk”, *Gazeta Polska*, nr 40(2002): 19-21.

¹⁶ Por. Edyta ŁYSZKOWSKA, „Twórczość i życie Janusza Tarnowskiego”, 386.

¹⁷ Por. „Nasi nauczyciele”, 430.

¹⁸ Teresa A. FRĄCEK, „Jubileuszowe Rocznice Ks. Prof. Janusza Tarnowskiego w promieniach kanonizacji abp. Zygmunta Szczęsnego Felińskiego”, w *Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu dla księdza Janusza Tarnowskiego*, 24.

¹⁹ Jerzy BAGROWICZ, „Kapłan – pedagog i wychowawca – mistrz i nauczyciel”, 34.

logii, a następnie z pedagogiki. W 1962 r. obronił pracę doktorską pt. *Typologia charakteru wg Heymansa Le Senne'a. Studium psychologiczne*, pisaną pod kierunkiem ks. prof. Józefa Pastuszki, i uzyskał stopień doktora filozofii chrześcijańskiej w zakresie filozoficzno-psychologicznym na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim²⁰.

Oprócz zajęć dydaktycznych w Warszawskim Metropolitalnym Seminarium Duchownym od 1966 r. wykładał również pedagogikę ogólną na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie i w jej punkcie konsultacyjnym w Katowicach²¹, oraz – w latach 1983-1986 – pedagogikę chrześcijańską w Wyższym Seminarium Księży Pallotynów w Ołtarzewie. 2 października 1971 r. otrzymał nominację na adiunkta Katedry Katechetyki na Akademii Teologii Katolickiej. Uchwałą Rady Wydziału Teologicznego tejże uczelni 9 maja 1972 r. nadany mu został stopień doktora habilitowanego za rozprawę pt. *Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej*. Na potwierdzenie habilitacji przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną czekał aż osiem lat, tzn. do 30 czerwca 1980 r., na wydrukowanie rozprawy habilitacyjnej aż do 1982 r. W tym też czasie nieustannie odmawiano mu zgody na druk książek, mógł jedynie publikować artykuły. Jego rozprawę habilitacyjną w formie skróconej opublikował brukselski kwartalnik *Lumen Vitae*²².

Decyzją Ministra Szkolnictwa Wyższego i Techniki 1 października 1980 r. ks. Janusz Tarnowski został powołany na stanowisko docenta w Akademii Teologii Katolickiej, a 15 października 1981 r. kard. Józef Glemp mianował go profesorem nadzwyczajnym Akademickiego Studium Teologii Katolickiej przy Wyższym Seminarium Duchownym św. Jana Chrzciciela w Warszawie. Sześć lat później (w 1987 r.) otrzymał od Rady Państwa tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych. W latach 1987-1992 był kierownikiem Katedry Pedagogiki Chrześcijańskiej na Wydziale Teologicznym ATK, którą potem przeniesiono na Wydział Filozofii Chrześcijańskiej. Profesorem zwyczajnym na Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie został mianowany w 1990 r. przez kard. Józefa Glempa²³. W prowadzonej działalności dydaktycznej wypromował 33 doktorów i 71 magistrów. Był autorem licz-

²⁰ Por. „Nasi nauczyciele”, 430.

²¹ Por. Bogusław ŚLIWERSKI, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, 71.

²² Por. „Nasi nauczyciele”, 431.

²³ Por. tamże.

nych recenzji prac naukowych oraz wielu komentarzy do dokumentów przedstawiających nauczanie Magisterium Kościoła. Przetłumaczył na język polski m.in. *Deklarację o wychowaniu chrześcijańskim* Soboru Watykańskiego II²⁴.

Oprócz działalności naukowo-dydaktycznej ks. Janusz Tarnowski pełnił jednocześnie liczne funkcje duszpasterskie. W latach 1963-1970 był krajowym duszpasterzem nauczycieli; w latach 1963-1966 członkiem Komisji Duszpasterstwa Specjalnego Archidiecezji Warszawskiej, zaś w latach 1985-1991 członkiem Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk. Był także członkiem Międzynarodowego Katolickiego Biura ds. Dziecka z siedzibą w Genewie, Międzynarodowego Stowarzyszenia Badań Osobowości i Charakteru z siedzibą w Paryżu, Międzynarodowego i Polskiego Komitetu Korczakowskiego oraz Polskiego Towarzystwa Pedagogiki Porównawczej. Był także polskim korespondentem międzynarodowego kwartalnika *Lumen Vitae* ukazującego się w Brukseli. Jego liczne osiągnięcia, zarówno w dziedzinie dydaktycznej, jak i wychowawczej, były widoczne w skali całego kraju. W 1985 r. otrzymał nagrodę Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z tytułu osiągnięć dydaktyczno-wychowawczych oraz medal Janusza Korczaka. Z kolei w 1998 r. Międzynarodowa Komisja Książek dla Młodych nagrodziła jego publikację *Ryby i dzieci głosu nie mają? Twój głos o przyrodzie, zwierzętach i środowisku*²⁵, uznając ją za książkę roku. Wygłaszał liczne referaty o tematyce pedagogicznej w kraju i za granicą, występował wielokrotnie w programach telewizyjnych i radiowych²⁶.

Janusz Tarnowski zmarł 23 października 2012 r. w Warszawie. Jego pogrzeb odbył się 27 października 2012 r., w kościele św. Augustyna na warszawskim Muranowie. Mszy żałobnej przewodniczył bp Marian Duś. Pochowany został na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie, gdzie żegnały go tłumy, a wśród nich przede wszystkim jego liczni wychowankowie oraz wielu przedstawicieli świata nauki²⁷.

²⁴ Por. Wiesława BUCZEK, „Pedagogika personalno-egzystencjalna ks. Janusza Tarnowskiego. Dialog wychowawczy jako propozycja metody wychowania we współczesnej rodzinie, szkole, społeczeństwie”, *Polska Myśl Pedagogiczna*, nr 3 (2017): 178.

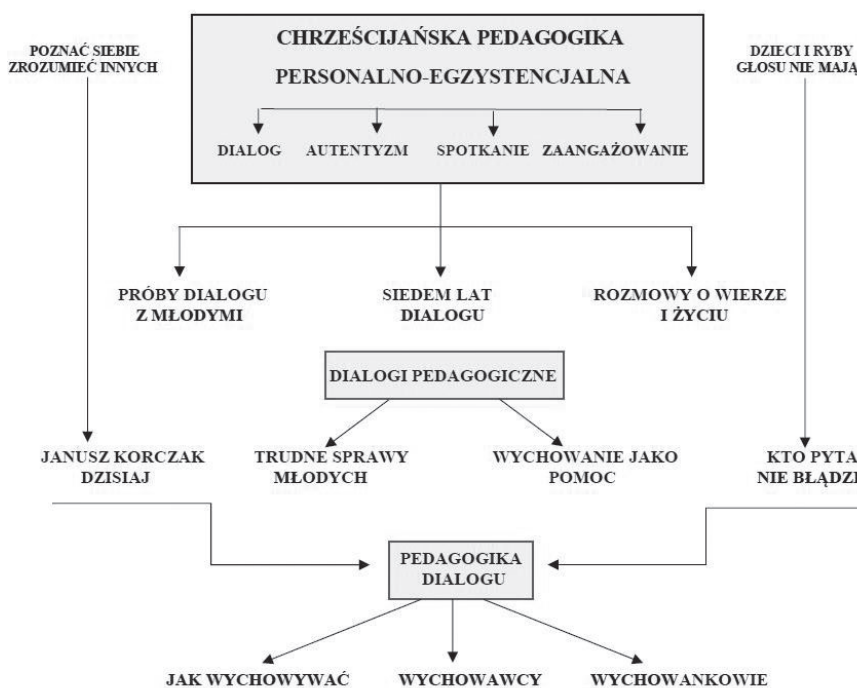
²⁵ Janusz TARNOWSKI, *Ryby i dzieci głosu nie mają? Twój głos o przyrodzie, zwierzętach i środowisku* (Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, 1998).

²⁶ Por. „Nasi nauczyciele”, 431.

²⁷ Por. Edyta ŁYSZKOWSKA, „Twórczość i życie Janusza Tarnowskiego”, 402.

3. PRZEDMIOT, CEL I METODOLOGICZNE ASPEKTY BADAŃ

Mówiąc o założeniach i rozwoju tworzonej przez dziesiątki lat pedagogiki personalno-egzystencjalnej, Janusz Tarnowski przedstawia ją w następującym schemacie²⁸.

Schemat ten wskazuje, że podstawą całej koncepcji pedagogicznej Tarnowskiego jest obroniona w 1982 r. rozprawa habilitacyjna, zatytułowana *Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej*. W opinii samego autora, rozprawa ta „zawiera próbę odpowiedzi na pytanie, czy egzystencjalizm mógłby stanowić oparcie filozoficzne dla chrześcijańskiej koncepcji pedagogicznej”²⁹. Jego odpowiedź na to pytanie jest pozytywna. Egzystencjalizm nurtu teistycznego – w połączeniu z filozofią personalistyczną – stał się podstawą dla tworzonej przez Tarnow-

²⁸ „Nasi nauczyciele”, 460. Prezentowany schemat zbudowany jest w dużej części z tytułów książek Tarnowskiego, które charakteryzują konkretne etapy rozwoju omawianej koncepcji.

²⁹ Tamże, 458-459.

CZEŚĆ I

KONTEKSTY I ŹRÓDŁA MYŚLI PEDAGOGICZNEJ JANUSZA TARNOWSKIEGO

Choć zmieniają się uwarunkowania wychowania chrześcijańskiego, to jednak istnieją założenia tego procesu niezależne od sytuacji i zmieniającego się świata, w którym żyje zarówno wychowanek, jak i wychowawca. Są to zasady zawarte w Objawieniu, przekazanym na kartach Pisma Świętego oraz w Tradycji. Kościół nieustannie je przywołuje, ciągle na nowo odczytuje oraz przystosowuje ich rozumienie do wymogów zmieniających się czasów¹. Poszukując uzasadnień i teoretycznych podstaw myśli pedagogicznej ks. Janusza Tarnowskiego, nietrudno dostrzec, że jego nauczanie zakorzenione jest właśnie w Objawieniu przekazanym w Biblii oraz w nauczaniu Kościoła. Prezentując swoją pedagogikę w licznych artykułach i książkach, autor podkreśla, że przedmiotem jego badań i refleksji jest wychowanie chrześcijańskie². Dlatego u podstaw wyodrębniania jego myśli pedagogicznej leży chrześcijańska koncepcja człowieka. Jej treść określa ideał wychowania chrześcijańskiego oraz zasady i cele działań zorientowanych na realizację tego ideału. Źródłem tych celów jest „doktryna chrześcijańska i dokumenty Kościoła oraz oparta na religii chrześcijańskiej antropologia i aksjologia”³.

¹ Por. Jerzy BAGROWICZ, *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele* (Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2000), 111.

² Por. Janusz TARNOWSKI, *Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej* (Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1982), 13.

³ Katarzyna OLBRYCHT, „Współczesne obszary pedagogiki chrześcijańskiej”, *Paedagogia Christiana*, nr 1 (2013): 124.

CZEŚĆ II

GLÓWNE IDEE PEDAGOGIKI JANUSZA TARNOWSKIEGO

Opisując podstawy chrześcijańskiej pedagogiki personalno-egzystencjalnej, Janusz Tarnowski podkreśla, że nie rezygnuje z pojęcia osoby, lecz wzbogaca je nowymi elementami zaczerpniętymi z filozofii egzystencjalnej¹. Wśród cech, jakie charakteryzują osobę w ujęciu egzystencjalnym, wymienia: zaakcentowanie egzystencji w pełnej jej znajomości, jednostkowość, autentyczność, „tragiczny optymizm”, konkretne usytuowanie, zaangażowanie, wolność oraz dialogiczność². Te elementy, zdaniem Korczaka w sutannie, „można ograniczyć do trzech, a mianowicie: autentyczność (...), ponieważ wiąże się ona z urzeczywistnieniem jedynej, niepowtarzalnej egzystencji w całym wachlarzu jej zmiennych możliwości (...); zaangażowanie (...), które wynika z właściwego odkrycia swego konkretnego usytuowania z jego trudnościami, konfliktami, całym tragizmem (...); dialogiczność (...), opierającą się w gruncie rzeczy na uznaniu wolności zarówno własnej, jak innych”³. Te trzy cechy (autentyczność, zaangażowanie i dialog) Tarnowski rozumie jako kategorie pedagogiczne, które wprowadza do wychowania egzystencjalnego. Dodaje do nich, również zaczerpniętą z egzystencjalizmu, kategorię spotkania, stanowiącą istotę wychowania. Zdaniem Tarnowskiego, celem oddziaływania wychowawczego powinno być bowiem „spotkanie egzystencjalne z Bogiem i ludźmi, które z kolei prowadzi do zaangażowania ludzkiego i chrześcijańskiego. Zatem wychowawczą drogę oraz

¹ Por. Janusz TARNOWSKI, *Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej*, 178.

² Por. Janusz TARNOWSKI, „Pedagogika egzystencjalna”, 257.

³ Tamże.

CZEŚĆ III

ZNACZENIE „DIALOGU I SPOTKANIA” WE WSPÓŁCZESNYM PROCESIE WYCHOWANIA. IMPULSY MYŚLI JANUSZA TARNOWSKIEGO

Działania wychowawcze zawsze osadzone są w konkretnej rzeczywistości. Systemy wychowawcze powstawały i nadal powstają w konkretnych warunkach politycznych, kulturowych i historycznych. W podsumowującej części monografii warto zatem zapytać: Co w kontekście współczesnych przemian ma do zaoferowania pedagogika personalno-egzystencjalna Janusza Tarnowskiego? Czy jej najważniejsze idee i założenia odpowiadają współczesnym problemom i bolączkom systemu wychowania? Jakie miejsce zajmuje w jej systemie rodzina, szkoła i Kościół? Na ile propozycja ujęcia wychowania jako „dialog i spotkanie” jest aktualna i odnajduje swoje zastosowanie w obecnej sytuacji rodziny, w systemie edukacyjnym oraz wychowaniu religijnym? Odpowiedziom na te pytania poświęcony zostanie niniejsza, ostatnia część pracy.

Część ta ma na celu przede wszystkim ukazanie znaczenia pedagogiki „dialogu i spotkania” we współczesnym procesie wychowania w trzech istotnych dla Tarnowskiego i wciąż niezmiernie ważnych środowiskach wychowawczych: rodzinie, szkole i Kościele. Rozdział szósty jest odniesieniem ujęcia wychowania jako „dialog i spotkanie” do współczesnych zagadnień związanych z wychowaniem w rodzinie i w szkole. Natomiast rozdział siódmy ma na celu aplikację propozycji Janusza Tarnowskiego do współczesnych zagadnień związanych z wychowaniem religijnym.